

**Lärarnas arbete med dans i ämnet
Idrott och Hälsa inom specialskolan för
döva och hörselskadade**

Romel Belcher

GYMNASTIK- OCH IDROTTSHÖGSKOLAN
Självständigt arbete grundnivå 158:2013
Idrott, fritidskultur- och hälsa för skolår 6-9, 2010-2015
Handledare: Lars Lindqvist
Examinator: Bengt Larsson

Sammanfattning

Syfte

Avsikten med denna studie är att undersöka hur pedagoger i idrott och hälsa inom specialskolan för döva och hörselskadade elever arbetar med momentet dans och därtill undersöka om elevernas hörselnedsättning påverkar arbetet av momentet dans. De centrala frågeställningarna som används i studien är följande:

- Hur arbetar pedagogerna i specialskolor för döva- och hörselskadade med dans i ämnet idrott och hälsa?
- Hur påverkas ämnet dans i idrott och hälsa av elevernas hörselnedsättning?

Metod

Kvalitativa intervjuer har genomförts med två pedagoger. Kvalitativa intervjuer möjliggör att vid behov förtydliga frågorna i studien och att ställa följdfrågor, detta för att undvika eventuella missförstånd och för att öka möjligheten till att förstå pedagogernas svar på ett djupare plan. Resultatet från intervjuerna utgjorde underlag för den enkät med nyckelfrågor som senare skickades till andra pedagoger. Svaren bearbetades och analyserades utifrån David Kolbs upplevelsebaserade inlärningsteori.

Resultat

Resultaten från studien visar att pedagogerna inom specialskolan har olika förhållningsätt till hur de arbetar med dansen i idrott och hälsa. Studiens resultat pekar dock på att pedagogerna anser att det är viktigt att lära ut dans till eleverna men att det krävs rätt förutsättningar för att det ska bli meningsfullt och motiverande för eleverna. Pedagogerna lyfter även fram hörseln som en viktig aspekt i arbetet med dans. Bristen på förmågan att höra musiken för både pedagoger och elever är ett hinder som nämnts men att musiken spelar en stor roll och skall ändå användas i undervisningen för att eleverna ska känna basen och uppleva dansen som mer meningsfull.

Slutsats

Det framgår i läroplanen att dansen ska vara en del av ämnet idrott och hälsa. Alla pedagoger som intervjuats i studien anser också att det är viktigt att lära ut dans till eleverna. Dock lyfter några pedagoger fram att bristen på förmågan att höra kan vara ett hinder i arbetet med dans i idrott och hälsa för döva och hörselskadade elever i specialskolorna. En slutsats som man kan

dra av detta är att pedagogerna upplever att bristen på förmågan att höra som ett hinder i arbetet med dans, eller möjligen saknar de rätta verktygen, i form av rätt golv som stärker känslan av basen eller utbildning i hur man undervisar dans till elever med hörselnedsättning, för att arbetat med dans i specialskolorna för döva och hörselskadade elever.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	6
2. BAKGRUND.....	7
2.1 DÖVHET	7
2.2 TECKENSPRÅK.....	7
2.3 SPECIALSKOLAN.....	8
3. LITTERATUR OCH FORSKNING.....	9
3.1 DANSANDETS MENING	9
3.2 MÖTET MED DANSEN I SKOLAN.....	9
3.3 DANS I LÄROPLANEN FÖR SPECIALSKOLAN 2011.....	11
4. TEORETISKT PERSPEKTIV	11
4.1 UPPLEVELSEBASERAT LÄRANDE.....	11
5. SYFTE	13
5.1 FRÅGESTÄLLNINGAR	13
6. METOD	13
6.1 VAL AV METOD.....	13
6.2 GENOMFÖRANDET.....	15
6.3 URVAL.....	15
6.4 DATABEARBETNING	16
6.5 ETISKA ASPEKTER	16
6.6 TILLFÖRLITLIGHET OCH TROVÄRDIGHET.....	17
7. RESULTAT AV INTERVJUERNA.....	18
8. RESULTAT FRÅN ENKÄTEN	20
9. ANALYS MED TEORETISKT PERSPEKTIV.....	21
10. DISKUSSION.....	22
11. METODDISKUSSION.....	24
12. SLUTSATS OCH FORTSATT FORSKNING	25
13. REFERENSER.....	26
14. BILAGA	27
14.1 INTERVJU OCH ENKÄTFRÅGOR	27

1 Inledning

Med utgångspunkt i egna erfarenheter som elev i en specialskola för döva och hörselskadade elever samt under mina verksamhetsförlagda utbildningsdagar (VFU) i en specialskola, har jag upplevt att det sällan undervisas i dans i ämnet idrott och hälsa. Mina erfarenheter har bidragit till val av studiens problemområde. Avsikten är att undersöka hur pedagoger i idrott och hälsa inom specialskolan för döva och hörselskadade elever arbetar med momentet dans och om elevernas hörselnedsättning påverkar arbetet av momentet dans.

Personligen är jag tacksam över att jag fått möjligheten att bekanta mig med dansen eftersom den har gett mig möjlighet att uppträda på olika ställen som t.ex. i Örebro och Paris. Dessutom har jag deltagit i Fame Visukalen (visuell föreställning på teckenspråk och tal). Den glädje som jag sett i andras ögon när jag instruerat dem i dans har fått mig att förstå betydelsen av att föra detta vidare till mina framtida elever inom specialskolan för döva och hörselskadade elever. Genom mina erfarenheter som dansare och dansinstruktör till både döva/hörselskadade och hörande kamrater, har jag sett hur dansen berört alla deltagare på samma sätt när de får möjlighet att uppleva den glädje och gemenskap som dansen för med sig.

2. Bakgrund

2.1 Dövhet

I Nationalencyklopedin (1991) beskrivs döva som personer som inte hör. Beteckningen döva uppdelas i två termer, *barndomsdöv* och *vuxendöv*. Den förstnämnda syftar till en person som föds döv eller förblivit döv i barnaåren och har teckenspråket som modersmål (Engström, 2004), och termen vuxendöv syftar till en person som blivit döv i vuxen ålder och har svenska som första språk.

För den här studien används Sverige Dövas Riksförbundets definition av begreppet döv som inkluderar både döva och hörselskadade som använder sig av teckenspråkig kommunikation i sin vardag. De flesta döva föds med dövhet eller har blivit döva i tidig ålder. Döva i Sverige ser sig själva som en språklig minoritet. Antalet döva uppges ligga på ungefär 8000- 10000 barndomsdöva och 30000 döva och hörselskadade som kommunicerar med svenskt teckenspråk. (Sverige dövas riksförbund, 2014)

Synen på döva som minoritetsgrupp i samhället har inneburit en rad kontroverser för döva i Sverige. Samhället präglas av hörselnormen och dövas begränsade möjlighet att höra och tala har inneburit att gruppen har utsatts för normaliseringstänkande. Med detta menas att man på olika sätt försökt normalisera personer med hörselnedsättning genom att göra dem så normala som möjligt med hjälp av olika hjälpmedel (Schönström, 2010).

2.2 Teckenspråk

Brunnberg (2003) skriver att ”teckenspråket är en självständig språkform med egen struktur och grammatik. Det varierar i olika länder och har även dialektala inslag”. Vidare lyfter Brunnberg fram att teckenspråket är ett visuellt språk och används av döva och hörselskadade som kommunikation på samma sätt som hörande använder talspråk. Döva i Sverige har teckenspråket som första språk och det svenska språket som andra språk. Det svenska språket används främst för att skriva och läsa i kommunikation med andra icke- teckenspråkskunniga människor.

Teckenspråket blev uppmärksammat i Sverige under 1980- talet och blev officiellt erkänt av Riksdagen 1981, detta till följd av dövas mångåriga kamp för rättigheten till teckenspråk som modersmål. Döva har genom teckenspråket utvecklat en kulturell identitet. Vidare har

införandet av teckenspråket som språkämnare i utbildningen bidragit till att attityden till språket, från det tidigare handikappolitiska perspektivet, ändrats så att språket nu ses som ett av många språk som används i Sverige och som dövas första språk (SOU 2006:54).

Enligt Sveriges dövas riksförbund (2014) är teckenspråket ett språk med grundläggande rättighet för döva:

”Språket är en grundläggande rättighet för varje individ. Genom språket kan vi få till stånd en kommunikation med andra personer och kan utbyta tankar och utveckla en medvetenhet. Dessutom får vi nya begrepp om omvärlden och bättre förståelse för olika situationer.” (Sveriges dövas riksförbund, 2014)

2.3 Specialskolan

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få förutsättningar att nå målen i sin utbildning. Således har SPSM bland annat fem specialskolor för döva och hörselskadade barn från Härnösand i norr till Lund i söder (Specialskolförordning, 2000:448).

Specialskolan för döva och hörselskadade barn är en tioårig skola som följer med några undantag samma kursplan som den vanliga grundskolan. Till exempel har specialskolan en kursplan för ämnet Teckenspråk och ämnet Musik är utbytt mot Rörelse och drama.

De mål som eleverna normalt förväntas uppnå i årskurs fem och årskurs nio i grundskolan gäller för elever i specialskolan för döva och hörselskadade i årskurs sex respektive årskurs tio (3 kap. specialskolan 2 §, SFS 2008:391). Skollagen (2010:800) betonar att specialskolan skall erbjuda eleverna en likvärdig utbildning anpassad efter elevernas förutsättningar och behov (Skolverket, 2011). Detta fastslås i skollagen med följande ord:

”specialskolan ska erbjuda eleverna en utbildning som är anpassad till varje elevs förutsättningar och som så långt det är möjligt motsvarar den utbildning som ges i grundskolan samt möjlighet till fortsatt utbildning.” (12 kap. specialskolan, 2 §).

3. Litteratur och forskning

3.1 Dansandets mening

I definitionen av dans skriver Lundvall och Meckbach (2010) att dansen som redskap bidrar till att individen lär känna sin kropp och sina känslor. Vidare betonar de att utförandet av rörelserna i dans är ett sätt där individen skapar ”en relation till sin kropp- genom att individens fokus ligger på rörelsernas form, mönster eller kraftspel och på samspelet mellan det egna jaget och andra.” (Lundvall och Meckbach, 2010, s.103).

Fortsättningsvis skriver Lundvall och Meckbach att dansen i skolan som läroområde ger eleverna möjligheter till rörelselek och rörelseimprovisation samt möten med färdiga danser av både nutida, historisk och/eller kulturell karaktär. Vidare bidrar dansen som ämne till tanke- och känslouttryck och till upplevelsen av olika rytmer och rörelsemönster genom kroppen (Ibid, s.103).

Enligt Ängquist (2006) har dansen sedan länge varit ett redskap för uttryck av olika känslor för människan. Festligheter och ceremonier samt dyrkan till olika gudar är de tillfällen där dansen haft stort utrymme och berört människan. Uttryck för glädje, sorg, hopp och tro har genom dansen använts av olika folkslag och även självmant av individen.

Ängquist skriver vidare att intresset för dansen rör den sociala och fysiska kontakten i möten mellan människor liksom möjligheten till kreativt skapande. Glädjen i att lära känna sin kropp kan lyftas fram som den kanske största anledningen till intresset för dans (Ängquist, 2006).

Ungdomens intresse för dansen och dansens betydelse för dem kan inte helt tydligt klargöras eller styrkas. Men dansen har dock varit ett socialt moment där umgänge och band, såsom att markera skillnad mellan olika samhällsklasser, haft betydelse för ungdomarna, liksom att dansen har inbjudit till improvisation och skapande (Ängquist, 2006).

3.2 Mötet med dansen i skolan

Lundvall och Meckbach (2010) påtalar den bristande förekomsten av dans i ämnet idrott och hälsa i skolorna. Detta är fallet såväl i den hörande skolan som i specialskolorna för döva och hörselskadade elever. Frågan är hur det ser ut i specialskolorna för döva och hörselskadade

elever där dansen till och med tycks vara ett moment som pedagogerna inte sällan väljer bort att undervisa i.

Idrott och hälsa i skolan syftar till att utveckla elevernas allsidiga fysiska förmåga och ge dem möjlighet att skaffa ett intresse för fysisk aktivitet. Arbetet och lektionsinnehållet i ämnet ska erbjuda eleverna möjlighet att möta olika slags aktiviteter. I mötet med de många aktiviteterna ska eleverna ges förutsättningar till kunskap om hur fysisk aktivitet påverkar utvecklingen av deras fysiska och psykiska välbefinnande (Skolverket, 2011).

Ängquist (2006) påtalar pedagogernas bristande kompetens i dans och elevers förväntningar på ämnet lyfts fram som skäl till att ämnet fått begränsad plats i skolan. Skolan utgör en möjlighet för barnen att möta dansen tidigt. Redan i förskolan möts barnen av dansen genom de olika barnkarnevaler med dans, sång och musik som anordnas av personalen. Senare under skolåren möter barnen dansen på discokvällar där även föräldrarna deltar tillsammans med personalen. Barnen får i danslokalen tillgång till ett utrymme och en omgivning med musik där de kan dansa och skaffa sig en identitet i mötet med den fria dansen, utan de vuxnas närvaro i rummet (Ängquist, 2006).

Läroplanen (Skolverket, 2011) framhäver att eleverna ska ges möjlighet att undersöka sin kreativitet i skolan genom dansen. Läroplanen fastslår också att eleverna ska ges förutsättningar att möta olika konstformer. Möjligheten till olika konstformer ska hjälpa eleven att vidga sitt tänkande och lärande samt att förstå sig själva och omvärlden.

Läroplanen från Dansens Hus betonar detta och skriver följande:

”I mötet med konstnärlig verksamhet kan eleven utveckla sin kreativitet, nyfikenhet, skapandeförmåga och sitt intellekt. En inblick i estetisk verksamhet ger kunskap om och möjligheten att delta i samhällets kulturliv och sociala gemenskap.” (Dansens hus, läroplan, u.å)

Dansen som redskap rör många sinnen och ”är en plats för det icke-verbala men även för tankar och bilder som kan sättas i relation till omvärlden”(Dansens Hus, Läroplan, u.å). Eleven får genom dansen i skolan ett andrum eller paus från det verbala som så ofta har prioritet i skolan och i samhället. I mötet med dansen får eleven möjlighet till det icke-verbala där rörelse och kropp står i centrum. Deltagandet i dansen ger eleven en lustfylld och kreativ möjlighet att komma i kontakt med sin kropp och relatera till andra kroppar som finns i

rummet (Dansens Hus, lärarhandledning, u.å).

3.3 Dans i läroplanen för specialskolan 2011

Dans i specialskolan skiljer sig inte mycket från grundskolan. Den enda skillnaden man kan lyfta fram är att specialskolan är en teckenspråkig miljö och att eleverna är döva och hörselskadade.

Dans är en av de olika aktiviteter som ämnet idrott och hälsa skall erbjuda eleverna i specialskolan. I de centrala innehållen till respektive årskurs framhävs att eleverna ska ges möjlighet att utveckla sin förmåga att röra sig till takt och rytm i lekar, danser och rörelse till musik och att få möta traditionella och moderna danser samt rörelse- och träningsprogram till musik (Skolverket, 2011). Dock framgår att musiken i läroplanen för specialskolan har ersatts av rörelse och drama.

4. Teoretiskt perspektiv

4.1 Upplevelsebaserat lärande

David Kolbs (1984) teori om upplevelsebaserat lärande utgår från några kända psykologers och filosofers arbete enligt Furmark (1999). Nedan klargörs upplevelsebaserat lärande med koppling till Dewey och Piagets arbete.

I den tolkning av Kolbs upplevelsebaserade inlärningsteori som Furmark gör, betonas Deweys teori att människan i grund och botten är en aktiv och känslostyrd individ som lär sig genom upplevelse av dennes omvärld (Furmark, 1999). Furmark skriver vidare att människan enligt Deweys teori lär sig av erfarenheten genom sin interaktion med det som denne upplever både i teorin och i praktiken. Det handlar med andra ord om upplevelsebaserat lärande. Följaktligen är lärandets mål ”inte att söka efter rätt svar, utan att förstå och använda sig av erfarenheterna” (Furmark, 1999, s.6). En förutsättning för att uppnå detta är att utveckla individens reflektiva tankeprocesser som i sin tur är de verktyg som används för att granska de upplevda erfarenheterna. När individen fått en djupare förståelse för sina upplevda erfarenheter, kan individen också använda sig av sina erfarenheter i nya situationer (Furmark, 1999).

En annan del som enligt Furmarks tolkning har bidragit till Kolbs upplevelsebaserade teori om lärande är Piagets beskrivning av människans lärandeprocess som ”en dialektisk process där konkreta erfarenheter transformeras till abstrakta begrepp och motsatsen, abstrakta begrepp anpassas till den konkreta verkligheten.” (Furmark, 1999, s.10)

Det framgår vidare att abstrakta begrepp och konkreta erfarenheter är likställda samt att lärandet utvecklas genom den dialektiska interaktionsprocessen som dessa grundläggande delar anknyter till. Fortsättningsvis betonas att det är människans inre och sociala kunskap, som denne skaffar sig i interaktion med samhället, som det upplevelsebaserade lärandet grundas på (Furmark, 1999; Atherton, 2013). Furmark pekar slutligen på att Kolbs forskning talar för att lärandet är en process som samtidigt innefattar konkreta upplevelser och abstrakt begreppsbyggnad och att alla individer har olika personliga lärostilar (Furmark, 1999).

Upplevelsebaserat lärande kan förstås som en holistisk process där lärandet bildas genom upplevda erfarenheter. Eleven ses som en resurs för sitt lärande tillsammans med kamraternas lärande i gruppen. En viktig aspekt enligt Kolbs är att lärandet är en upprepning av den kunskap som man innehar. Elevernas kunskaper prövas till exempel i mötet med nya upplevelser tillsammans med kamraternas erfarenheter i idrottssalen. Genom detta bildas ny kunskap som sedan sätts in i nya upplevda erfarenheter (Furmark, 1999; Atherton, 2013) Lärandet har två olika synsätt menar Kolbs och presentera här två dimensioner med två delmoment för att beskriva processen (Furmark, 1999; Atherton, 2013)

- Den konkret-abstrakta syftar på två motsatta sätt att få kunskap. Detta innefattar att kunskap tolkas med hjälp av abstrakta begrepp eller genom att kunskap inhämtas i praktiken genom det som eleven upplever.
- Den aktivt-reflektiva syftar till två motsatta sätt att begripa kunskap, vilket antingen sker genom att eleven aktivt experimenterar med kunskapen eller reflekterar och observerar för att inhämta kunskapen.

Furmark lyfter fram att Kolb menar att dessa synsätt utgör ett samspel för att bilda kunskap i lärandet och att eleven är i behov av alla motsatser för att tillföra sig kunskap (Furmark, 1999; Atherton, 2013).

5. Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka hur pedagoger i idrott och hälsa inom specialskolan för döva och hörselskadade elever arbetar med momentet dans och därtill undersöka om elevernas hörselnedsättning påverkar arbetet av momentet dans.

5.1 Frågeställningar

- Hur arbetar pedagogerna i specialskolor för döva- och hörselskadade med dans i ämnet idrott och hälsa?
- Hur påverkas ämnet dans i idrott och hälsa av elevernas hörselnedsättning?

6. Metod

I detta kapitel ges en beskrivning av processen till det metodval som har använts i studien. Valet av metod har påverkats av specialskolornas geografiskt utspridda lägen. Förutsättning att besöka alla skolor fanns inte och därmed var enkät det bästa alternativet för att samla in data till studien. I en av skolorna fanns valet att utföra en kvalitativ intervju som sedan användes som underlag för frågorna till enkäten. I efterhand togs beslutet att använda intervjuaren tillsammans med enkätensvaren i datainsamling och bearbetning.

6.1 Val av metod

Kvalitativa intervjuer

Kvalitativa intervjuer möjliggör att vid behov förtydliga frågorna och ställa följdfrågor, detta för att undvika eventuella missförstånd och för att öka möjligheten till att förstå pedagogernas svar på ett djupare plan (Bryman, 2008).

Bryman skriver att det finns några viktiga aspekter som intervjuaren ska ta hänsyn till i en kvalitativ studie. Han lyfter fram generella frågeställningar och att fokus ska ligga på att få fram relevanta data med fokus på studiens syfte. Insamlingen av data som ska användas i studien ska komma från relevanta personer och platser, vilket i sig innebär att relevanta platser ska värderas och undersökningspersoner ska tillfrågas för deltagande i studien. Forskaren ska ha tillräckligt med material för tolkning av insamlade data och de ska studeras utifrån ett begreppsligt och teoretiskt arbete med relevans för studien. Slutligen ska

rapporten av resultat och slutsatser bidra till god hållbarhet av forskarens tolkning av studien för läsarna.

Förutsättningen att uppnå det som Bryman rekommenderar för kvalitativa intervjuer bygger på att ställa öppna frågor för att intervjupersonerna ska ha möjlighet att utveckla sina svar och inte känna sig begränsade till att ge korta och ytliga svar (Bryman, 2008).

Enkät

Enligt Bryman (2008) finns det olika former av enkäter. Forskaren kan använda sig av ”postenkäter” som skickas via posten, eller enkäter som skickas via e-post. Enkätfrågorna i denna studie skickades via e-post till pedagogerna, på grund av skolornas geografiska utspridning. Bryman skriver vidare att enkäter medför några fördelar och nämner att oåtkomliga fokusgrupper har möjlighet att delta i studien. Pedagogerna har dessutom möjlighet att bestämma själva när de vill svara på enkäten och läsa sina svar innan de e-postar dem till forskaren. Vidare medför detta att forskaren inte behöver spela in eller transkribera något och därmed sparar mycket tid. Dock kan forskaren inte förvänta sig direkta svar som i fallet med intervjuer och möjligheten till följdfrågor och att reda ut oklarheter. Därutöver ställs kravet att frågorna skall vara noggrant formulerade och väljas ut så att pedagogerna inte tröttnar och känner att det är för många frågor att besvara (Bryman, 2008).

Bryman (2008) påpekar att forskaren vid användning av enkätfrågor bör vara medveten om att det kan förekomma ett större bortfall än med intervjuer. För att minska detta skall forskaren utforma enkäterna så att det rimligen inte tar alltför lång tid att besvara dem. Enkäten skall med andra ord innehålla så få öppna frågor som möjligt och de skall vara av intresse för pedagogerna som skall besvara dem.

Kvalitativa intervjuer gjordes med två pedagoger i idrott och hälsa. I efterhand fungerade frågorna från de kvalitativa intervjuerna som underlag för enkätfrågorna. Enkätfrågorna mailades till 6 lärare.

En svårighet är enligt Bryman att veta när en enkät blir för omfattande eller vilka frågor som är viktiga och intressanta för pedagogerna. I enkäten som skickades ut förekom både öppna och fasta frågor för vilka det finns både för- och nackdelar. Öppna frågor kunde besvaras med pedagogernas egna ord, medan fasta frågor är lätta att ställa för att få raka svar och minskade risken att pedagogerna skulle behöva skriva mycket (Bryman, 2008).

6.2 Genomförandet

Efter kontakt med de deltagande skolorna via e-post för att få samtycke till att komma i kontakt med pedagoger inom idrott och hälsa, mailades en introduktion av studien bestående av en kort sammanfattning av studiens problemområde och en introduktion av arbetets syfte till pedagogerna. E-postbrevet innehöll även en kort presentation av mig själv och varför jag ville göra denna studie.

Efter de positiva svaren från pedagogerna, kom jag överens med de pedagoger som skulle intervjuas om tid och plats. Intervjun ägde rum på deras kontor under arbetstid. Vilken information som intervjuerna skulle behandla klargjordes för pedagogerna. De fick även kännedom om de etiska principerna, vilket bland annat innebär att jag utelämnade pedagogernas och skolans namn från studien (Kvale & Brinkmann, 2009; Bryman, 2008). Deltagarna informerades om rätten att ta tillbaka sitt deltagande.

Eftersom intervjuerna var en av nycklarna till studiens insamling av data hade jag förberett mig med frågor (Bilaga 1) och med papper och penna för att anteckna pedagogernas svar. Intervjuerna spelades inte in i någon form, vilket krävde att jag fick sätta mig och renskriva intervjuerna direkt då samtalet var färskt i mitt minne.

Efter intervjuerna och satte jag mig ner för att arbeta fram enkäten som skulle skickas till de övriga skolorna. Enkätfrågorna bestod av samma frågor som användes under intervjuerna eftersom de fungerade och var relevanta för studiens syfte. Därmed hoppades jag att pedagogerna i enkäten kunde bidra med relevanta svar som var lämpliga att använda som underlag till studien tillsammans med intervju svaren.

6.3 Urval

Eftersom studien riktade sig till specialskolor för döva- och hörselskadade elever, var valet given i och med att skolorna inom SPSM var relevanta för studien. Valet av metod berodde till stor del på den geografiska spridningen av skolorna. De pedagoger som jag intervjuades berodde till stor del på att de var tillgängliga medan övriga pedagoger fick delge sina svar via enkäten. Alla pedagoger i studien undervisar döva och hörselskadade elever i idrott och hälsa. Fem skolor kontaktades för studien och antalet pedagoger var 8 stycken. I valet av pedagoger

lades ingen vikt på ålder eller arbetslivserfarenhet. Pedagogerna som jobbade på skolor inom SPSM undervisade elever i årskurserna 1-10.

Sammanlagt kontaktades 8 pedagoger. Kvalitativa intervjuer gjordes med 2 pedagoger och enkätfrågor skickades till 6 pedagoger. Endast 2 pedagoger returnerade sina svar från enkäten, vilket resulterades i ett bortfall av 4 enkätsvar. Bortfallet berodde dels på att svaren inte återkom i tid samt att vissa pedagoger trots påminnelse via e-post inte återkom med några svar. Följaktligen baseras resultatet på svar från 4 pedagoger.

6.4 Databearbetning

Datamaterialet bearbetades i enlighet med Graneheim & Lundman (2004) beskrivning av innehållsanalys. Detta innebär att pedagogernas svar lästes igenom flertalet gånger för att få en helhetsuppfattning.

Senare kategoriserades svaren i efterhand under 3 olika teman i resultatet: hur pedagogerna arbetar med dans i skolan, hörselnedsättningens betydelse i arbetet med dans och dansens plats i specialskolan.

En viktig aspekt i bearbetningsprocessen var att jag hela tiden hade studiens syfte i åtanke. Vilket är att undersöka hur pedagoger i idrott och hälsa inom specialskolan för döva och hörselskadade elever arbetar med momentet dans och därtill undersöka om elevernas hörselnedsättning påverkar arbetet av momentet dans.

6.5 Etiska aspekter

Döva är en extra utsatt grupp, eftersom de utgör en minoritet och eftersom studien fokuserar på specialskolorna för döva är det viktigt att överväga de etiska aspekterna med stor noggrannhet. Bryman (2008) lyfter fram att deltagarna i en studie ska känna sig trygga med sitt deltagande i en studie. Pedagogerna fick innan intervjuerna i enlighet med Vetenskapsrådets (2002, s. 7-14) anvisningar ta del av de etiska aspekterna för studien och för att få veta hur materialet skulle komma att behandlas. Kvale och Brinkman (2009) är inne på samma linje och menar att man måste bedöma konsekvenserna av en kvalitativ studie både efter den skada som deltagarna kan lida och efter de vetenskapliga fördelar som deras deltagande i studien ger (Kvale & Brinkmann, 2009). Som tidigare påpekats anges varken skolans eller pedagogernas namn. Istället används siffrorna 1, 2, 3 och 4 som beteckning

för pedagogerna i studien.

Pedagogerna informerades om att deras deltagande är frivillig och att de närhelst de önskar kan ta tillbaka sin medverkan. Vidare informerades pedagogerna om studiens problemområde och syfte samt att innebörden av deras svar skulle analyseras i uppsatsen.

Eftersom pedagogerna som intervjuades och som deltog i enkäten är vuxna tillkom inga behov av undertecknat samtycke eftersom de delgav samtycke att delta i studien efter att jag tagit kontakt med dem. De pedagoger som intervjuades fick välja plats och under vilka villkor de skulle intervjuas och valde självmant att tala om när de skulle återkomma med svaren.

6.6 Tillförlitlighet och trovärdighet

Bryman (2008) lyfter fram några komponenter som ska övervägas för tillförlitligheten i en studie. Dessa utgör trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera. Dalen (2007) diskuterar forskarens relation till arbetet och klargör att läsaren får en möjlighet att kritiskt bedöma i vad mån omständigheterna kan ha påverkat tolkningen av resultaten. Vidare citerar Dalen att ”De uttalanden som kommer fram bör vara så nära informantens upplevelser och förståelse som möjligt” (Dalen, 2007, s.116).

Utöver val av lämpliga pedagoger och av litteratur med relevans för studien gällde det att ta hänsyn till fyra komponenter som klargörs nedan med stöd av Bryman (2008).

Trovärdighet i arbetet innebär att forskaren tagit hänsyn till studiens fokus samt att insamlade data har behandlats med förtroende. Forskaren ska i sin framställning av insamlade data ge pedagogerna möjlighet att bekräfta det som skrivs. Pedagogerna som intervjuades fick läsa igenom sammanfattningen av intervjun och kommentera, tillägga eller ändra sina svar. Eftersom det kan förekomma olika tolkningar av det som framkommer i en studie är det viktigt att forskaren är tydlig i sin framställning för att läsaren ska förstå det som forskaren vill förmedla.

Överförbarhet syftar till att studiens resultat skall kunna generaliseras. Denna studies överförbarhet är dock låg eftersom resultatet inte lämpar sig för generalisering. Bryman (2008) skriver att kvalitativ forskning vanligtvis fokuseras på undersökningen av en liten grupp. I denna studie är det dans i specialskolor för döva- och hörselskadade elever som är i studiens fokus. Det innebär att resultatet är svårt att generalisera utifrån sitt kontextuella sammanhang och den sociala verklighet som studien berör. Följaktligen ska

överförbarheten av denna studie till andra sociala verkligheter än specialskolor för döva- och hörselskadade elever beaktas varsamt.

Studiens tillförlitlighet stärks genom att dess resultat redogörs för med utgångspunkt i alla faser av forskningsprocessen. Detta innebär att studien har bearbetats utifrån problemformuleringen med anlitande av ett urval relevanta undersökningsspersoner samt med intervjuer och enkäter som senare redovisats för pedagogerna innan de bearbetats i studien. Ett villkor är också att personliga värderingar inte skall påverka materialet och dem som berörs av studien.

7. Resultat av intervjuerna

I det följande skall jag redogöra för hur de två intervjuade pedagogerna svarade på studiens forskningsfrågor.

Hur lärarna arbetar med dans i skolan

Pedagogerna uttrycker sig på följande sätt:

Det är särskilt viktigt att börja med dansen redan i årskurs 1 för att lättare kunna jobba med momentet dans i högre åldrar. Dans i skolan ska kopplas till lek för att det ska kännas roligt för eleverna. (Pedagog 1)

Anledningen till att jag inte arbetar med dans är att jag är stendöv och därför inte har möjlighet att höra musiken. Jag kan därför erkänna att jag inte är rätt person att leda danslektionerna. ...

Läroplanen säger att man ska ha dans i skolan men inte hur mycket, vilket blir att jag arbetar med dansen då och då. (Pedagog 2)

Som vi kan se har lärarna olika syn på hur dansen ska bemötas i idrott och hälsa. Pedagog 1 lyfter fram att det är viktigt att börja med dansen så tidigt som möjligt för att underlätta arbetet med dans i högre ålder. Däremot väljer pedagog 2 att lyfta fram bristen på förmågan att höra musik som ett hinder i arbetet med dans och därtill förekommer dansen inte alltför ofta i undervisningen.

Betydelsen av hörsel och musik i arbetet med dans

På frågan om hur undervisningen av dans påverkas av begränsad förmåga att höra musik svarar pedagogerna följande:

Jag tror att många tänker att eftersom eleverna är döva så är det likväl onödigt att jobba med dans... enligt min åsikt så ska man ändå använda musik även om eleverna är döva. ... men eleverna blir mer motiverade till att dansa när de känner basen och får en känsla än att bara dansa till ingenting, då blir det så att de ifrågasätter vad det är för mening med att dansa... jag som är döv och jobbar som spinningsinstruktör för motionärer upplever spinningen som mer motiverande när man känner basen än att inte ha någon musik alls i bakgrunden. (Pedagog 1)

... i området där jag bodde var det många som gick ut och dansade. Jag följde oftast med och kunde se vilken glädje de andra fick av musiken och dansen. För mig var det aldrig samma sak fast jag kunde stegen, men aldrig kom till den punkt att jag kunde känna samma glädje som de andra... Att dansa utan musik gör att man inte kan förstå avsikten med dans och väljer då att avstå. (Pedagog 2)

Här framgår det att både pedagogerna har en positiv attityd till musikens betydelse i arbetet med dans oavsett hörselnedsättning. De betonar vikten av att känna basen har betydelse och skapar en meningsfull känsla hos eleverna och bidrar till att det blir mer motiverande att arbeta med dansen.

Dansens plats i specialskolan

Här lyfter pedagogerna fram vilka orsaker som ligger till grund för den bristande undervisningen av dans i specialskolan:

Bristen på hörseln är den största orsaken till att man inte arbetat mycket med dans i specialskolan... /vad jag/ kan tillägga är att under en av mina lektioner så uttryckte pojkarna följande: ”dans passar inte pojkar, t ex balett”. Pojkarna kom senare att tycka att dansen är kul när de väl fick prova på och förstå att dansen är till för alla och inte bara flickor. (Pedagog 1)

Bristen på hörseln är den största orsaken. Läroplanen talar om att eleverna ska lära sig rytmik och takt, men det är svårt när man inte hör och kan uppleva glädjen som musiken ger. (Pedagog 2)

Som vi kan se här så påtalar både pedagogerna att hörselnedsättningen hos både eleverna och pedagogerna har stor inverkan på vilken attityd som finns till dansen i idrott och hälsa. Det meningsfulla som tillkommer när man hör musiken och kan uppleva glädjen musiken ger, blir i deras fall ett större bortfall då de inte har möjligheten att höra musiken.

8. Resultat från enkäten

Frågorna i enkäten var formulerade på samma sätt som frågorna i intervjuerna.

Hur lärarna arbetar med dans i skolan

Pedagogerna uttrycker sig på följande sätt:

Vi genomför dansundervisning varje läsår. Ibland med hjälp av specialinbjudna danspedagoger. (Pedagog 3)

Vi brukar ha lite tema eftersom det är vanligt med Nobelfest på hösttermin. Då passar vi på med att träna vals och bugg... då är det klasserna 5-7 som har detta. För de mindre blir det någon gång per termin att vi tränar polkasteg 2 och 2. (Pedagog 4)

Som vi kan se här ger både pedagogerna en positiv attityd till dans som en del av undervisningen i idrott och hälsa. Både pedagogerna har även tagit hjälp av olika inspirationer för att kunna arbeta med dansen i form av inbjudna danspedagoger (pedagog 3) och festligheter som Nobelfesten (pedagog 4).

Betydelsen av hörsel och musik i arbetet med dans

På frågan om hur undervisningen av dans påverkas av begränsad förmåga att höra musik svarar pedagogerna följande:

Klart att det har betydelse. Vi använder oss av tal och tecken, bra golv och musikanläggning och självklart hörseltekniska hjälpmedel. (Pedagog 3)

Ett kort svar på det är ja. Vi har ganska många hörselskadade elever som hör musik och de tycker jag är mer positivt inställda till dans, medan de som är döva inte har riktigt samma positiva inställning. Det kanske är så att det är mer hörandes kultur att dansa. (Pedagog 4)

Här framgår det av svaren från pedagogerna att det är en självklarhet att hörseln och musiken har betydelse när det kommer till dansen. Pedagog 3 lyfter fram olika hjälpmedel som ett sätt att stärka upplevelsen av musiken för elever med hörselnedsättning. Pedagog 3 påtalar även skillnaden mellan elever som har möjlighet att höra musiken och har då en mer positiv inställning till dansen än de som inte kan höra musiken.

Dansens plats i specialskolan

Här lyfter pedagogerna fram vilka orsaker som ligger till grund för den bristande undervisningen av dans i specialskolan:

För att dans inte blir på samma villkor för döva/ hörselskadade om inte rätt förutsättningar finns. Dessutom har eleverna i specialskolan skolämnet rytmik och drama där dans också förekommer. (Pedagog 3)

Det kan vara så att döva inte har samma upplevelse av musik och att dans mer tillhör den "hörande" världen. Men det finns ju inom specialskolan ett ämne som heter rörelse och drama som mer ska ge alternativa uttrycksformer, mer anpassade till dövas kultur, men där även dans ingår. (Pedagog 3)

Som vi kan se här så hänvisar både pedagogerna till att dansen förekommer i ämnet rörelse och drama som skäl till att dansen möjligtvis inte har så stor plats i specialskolan i ämnet idrott och hälsa. Vidare pekar både pedagogerna på bristen på rätt förutsättningar för att få en meningsfull upplevelse av dansen som hörande kan även ha påverkan på hur stor plats dansen har inom specialskolan.

9. Analys med teoretiskt perspektiv.

Av resultaten framgår att det finns olika förutsättningar till dans i idrott och hälsa inom specialskolan för döva- och hörselskadade elever. Medan de två intervjuade pedagogerna visar att de har en återhållsam inställning till dansen, visar pedagogerna från enkäten att de självklart jobbar med dans. Pedagogernas förhållningssätt till dans varierar och det framgår bland annat att dansen ska kopplas till lek för att den ska kännas rolig för eleverna, likväl att musiken ska användas oavsett elevernas hörselnedsättning för att skapa en meningsfull känsla av aktiviteten. Just detta är centralt och betonas i upplevelsebaserat lärande.

I anslutning till Kolbs teori om upplevelsebaserat lärande lyfter Furmark fram Deweys anmärkning att människan i grund och botten är en aktiv och känslöbetonad varelse och att människan, genom sin interaktion med det som upplevs i teori och praktik, lär sig av den erfarenheten (Furmark, 1999). Just detta kännetecknar de svar som pedagogerna ger både i intervjuerna och enkäterna. Som en pedagog skrev så brukar de jobba med vals och bugg kopplat till olika tema, bland annat Nobelfesten.

Elevernas upplevda erfarenhet av dansen kopplad till Nobelfesten är precis det som framgår

i en av det upplevelsebaserade lärandets dimensioner, där lärandet i den aktivt- reflektiva dimensionen syftar till två motsatta sätt att tillgodogöra sig kunskap. Detta sker antingen genom att eleven aktivt experimenterar med kunskapen eller reflekterar och observerar för att inhämta kunskapen. Den erfarenhet som eleverna får av dans i anslutning till Nobelfesten, erbjuder dem möjligheten att se dansen ur olika perspektiv och att förstå vilka syften den har i olika sammanhang.

Ur Furmarks tolkning av Kolbs teori framgår också att upplevelsebaserat lärande kan förstås som en holistisk process där kunskap formas genom upplevda erfarenheter. När eleverna sedan använder sig av den inlärd erfarenheten att vals dansas vid Nobelfester, kommer de senare i livet att ta med sig detta vid eventuella bröllop eller andra händelser där det kan förekomma vals och därmed få nya erfarenheter (Furmark, 1999; Atherton, 2013).

Den konkret- abstrakta dimensionen av lärande syftar på två motsatta sätt att få kunskap. Detta innefattar att kunskap tolkas med hjälp av abstrakta begrepp eller genom att kunskap inhämtas i praktiken genom det som eleven upplever (Furmark, 1999). Sett till det som framkommit av resultaten, hänvisar alla pedagoger till betydelsen av hörseln och musiken i arbetet med dans. Med utgångspunkt i det abstrakta är det svårt att se hur eleverna har möjlighet till att förstå dansen ur detta perspektiv. Det är den konkreta upplevelsen som lärarna upplyser om som väger tyngre när det kommer till den målgrupp som består av döva och hörselskadade elever i specialskolan. Det är det som pedagogerna hänvisar till när de lyfter fram känslan av meningsfullhet genom att kunna känna basen i musiken och att de hörselskadade eleverna upplever dansen mer positiv än de elever som är döva. Det innebär att elevernas förutsättningar att lära sig i praktiken för att skapa kunskap och erfarenhet bäst sker genom att handla med både kropp och sinnen (Furmark, 1999; Atherton, 2013).

10. Diskussion

Enligt Läroplanen (2011) skall döva- och hörselskadade elever erbjudas möjligheter att möta dansen i ämnet idrott och hälsa inom specialskolan. I studien har jag använt mig av Kolbs teori som betonar vikten av att lära sig med kroppen som redskap och att människan lär sig bäst genom upplevda erfarenheter samt att lärandet är en process innefattar såväl konkreta upplevelser som abstrakt begreppsbyggnad (Furmark, 1999).

Om eleverna i ett tidigt stadium får veta att dansen är för dem som kan höra musiken, kommer det att vara svårt att få dem vilja lära sig att dansa. Att motivera eleverna genom att erbjuda dem en positiv upplevelse av dansen ska vara det främsta redskapet som alla lärare oavsett hörselgrad bör eftersträva. Som studiens resultat visar, kan känslan av meningsfullhet uppnås genom att eleverna har musiken i bakgrunden för att därigenom uppleva musiken genom den takt och rytm som förmedlas av basen. Dansen som redskap bidrar till att individen lär känna sin kropp och sina känslor vilket blir en motivationsfaktor till positiva upplevelser av dansen (Lundvall & Meckbach, 2010).

I undersökningen hänvisade pedagogerna till hörselnedsättningen som ett skäl till att dansen inte har så stor plats inom specialskolan. En möjlighet för pedagogerna att se dansen ur nya perspektiv är det som Kolb anger som lärandets mål nämligen ” att inte att söka efter rätt svar, utan att förstå och använda sig av erfarenheterna” (Furmark, 1999, s.6). Ett sätt att stärka meningsfullheten med dans kan vara att den kopplas till olika sammanhang som stärker elevernas erfarenhet av dansen. Som en av pedagogerna kunde berätta så ändrades pojkarnas attityd till dansen efter att de hade förstått att man oavsett kön kan ha dans som sysselsättning.

Studiens syfte var att undersöka hur pedagoger i idrott och hälsa arbetar med dans i ämnet idrott och hälsa och om elevernas hörselnedsättning påverkar arbetet med momentet dans. Av resultaten framgår att pedagogerna har olika tillvägagångsätt när det kommer till ämnet dans. I analysen med teoretiska perspektiv lyfte jag fram att pedagogerna har olika attityder till dansen. Även om de pedagoger som intervjuades ansåg att dansen är viktig att lära ut, betonade de hörseln och musikens betydelse och lyfte fram begränsad hörsel som ett hinder i arbetet med dans.

Även pedagogerna i enkäten betonade att hörseln har betydelse när det kommer till dans, dock framgår ur deras svar att deras attityd till dansen var mera positiv. Ett sätt för dem att arbeta med dans var exempelvis genom specialinbjudna danspedagoger samt att på höstterminen koppla dansen som tema till Nobelfesten. Pedagogernas val att koppla dansen till festligheter som Nobelfesten lyfts fram av Ängquist (2006) som påtalar de tillfällen, festligheter och ceremonier, där dansen haft stort utrymme och berört människan.

Det framgår i studien att pedagog 1 och 2 är döva samtidigt som hörselgraden hos pedagog 3 och 4 inte nämns. Trots att detta inte var fokus för studien, kan det vara av betydelse att fråga sig vilka traditioner och normer pedagogerna tar med sig i arbetet med dans. Kan den

positiva attityden hos pedagog 3 och 4 bero på att de själva är hörande eller möjligen döva och hörselskadade, men att de har en annan sorts upplevelser och traditioner med dans som de implementerar i sitt arbete jämfört med pedagog 1 och 2. En annan bristande orsak till att dansen kan ha begränsad plats och att pedagog 1 och 2 inte har samma positiva attityd till dansen kan kopplas till det som Ängquist (2006) lyfter fram. Hon pekar på pedagogernas bristande kompetens i dans påverkar hur de arbetar med ämnet i skolan.

Enligt Lundvall och Meckbach (2010) erbjuder dansen i skolan som lär-område eleverna olika möjligheter. Rörelselek och rörelseimprovisation samt möten med färdiga danser av både nutida, historisk och/eller kulturell karaktär bidrar till tanke- och känslouttryck och upplevelsen av olika rytmer och rörelsemönster genom kroppen. Eleverna får möjlighet att lära känna sin kropp och möta dansens icke-verbala aspekter där kroppen står i centrum (Ängquist, 2006).

11. Metoddiskussion

I denna studie användes Kolbs upplevelsebaserade lärandeteori som utgångspunkt för analys av insamlad data som framkommit i resultaten. Eftersom studiens syfte var att undersöka hur pedagoger i idrott och hälsa inom specialskolan för döva och hörselskadade elever arbetar med momentet dans, därtill undersöka om elevernas hörselnedsättning påverkar arbetet av momentet dans, användes tidigare forskning inom dans som litteraturunderlag.

För att samla in data till studien användes både kvalitativa intervjuer och enkätfrågor av geografiska skäl. Intervjuerna fungerade som en bas till de frågor som skulle användas i enkäten. Sammanlagt kontaktades åtta pedagoger som skulle delta i studien varav två intervjuades och övriga skulle ge sina svar via enkät. Efter bortfall av fyra enkäter, bearbetades endast svar från fyra pedagoger i resultaten. Valet av metod var relevant för denna studie och de skolor och pedagoger som deltog i studien var relevanta för studien eftersom de jobbade inom specialskolan för döva- och hörselskadade elever i ämnet idrott och hälsa.

Innan arbetets gång var jag tveksam till möjligheten att finna stöd av tidigare forskning med fokus på dans inom specialskolan för döva- och hörselskadade elever. De litteraturunderlag som användes i denna studie var relevanta och fungerade som stöd för de frågor som ingick i den kvalitativa intervjun. Det insamlade datamaterialet renskrevs efter intervjuerna och

slutligen användes samma frågor till enkäten eftersom avsikten var att få fram samma frågor till alla pedagoger i studien.

12. Slutsats och fortsatt forskning

Inför arbetet med denna studie kände jag en viss oro över hur arbetet skulle utvecklas eftersom det är ett område utan mycket forskning. Sammanfattningsvis kan sägas att det var glädjande att arbeta med denna studie och få en inblick i hur pedagogerna inom specialskolan arbetar med dans i idrott och hälsa. Som framgår av studien ansåg pedagogerna att dansen är viktig att lära ut till eleverna, men att begränsad hörsel är ett hinder i arbetet med dans i idrott och hälsa för denna grupp elever. Både i tidigare forskning och i läroplanen betonas att dansen ska vara en del av ämnet idrott och hälsa. Som Kolbs hävdar innebär upplevelsebaserat lärande att människan lär sig genom upplevda erfarenheter och det är därför viktigt att pedagogerna söker efter motivation för att ge eleverna möjlighet att lära sig dans i skolan. Vikten av pedagogernas roll, kunskaper och erfarenheter i dans har stor betydelse för arbetet med dansen i idrott och hälsa inom specialskolan.

Forskning behövs med frågeställningen:

- Hur kan attityden till dans i ämnet idrott och hälsa implementeras bättre inom specialskolan för döva och hörselskadade?

Utbildning med fokus på dans i ämnet idrott och hälsa till pedagoger inom specialskolan för döva och hörselskadade elever inom SPSM, skulle vara en förutsättning för att föra utvecklingen framåt så alla elever oavsett hörselgrad får möjlighet att erfara dansens mångsidighet.

Det bör tilläggas att studien inte kan generaliseras utan mer ingående forskning. Jag ber läsaren om att läsa detta med kritiska ögon och visa förståelse för att detta är ett ytterst begränsat arbete.

13. Referenser

- Atherton, J.S (2013) *Learning and Teaching; Angles on Learning, particularly after the schooling years* [On-line: UK] retrieved 28 December 2015 from <http://www.learningandteaching.info/learning/>
- Bra Böcker (1991) *Nationalencyklopedin. Femte bandet*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB
- Brunberg, E. (2003). *Vi bytte våra hörande skolkamrater mot döva!: Förändring av hörselskadade barns identitet och självförtroende vid bytte av språklig skolmiljö*. (Doktoravhandling, Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap). Örebro: Örebro universitet.
- Bryman, A. (2008) *Samhällsvetenskapliga metoder* Stockholm: Liber AB
- Dalen, M. (2007). *Intervju som metod*, Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Engström, C. (red). (2004). *Respons. Aha: modern kunskap för alla*. Del 2 bop-d. Bertmarks förlag AB.
- Furmark, S G. (1999). *Upplevelsebaserat lärande*, Luleå Universitet.
- Graneheim, U. H.. & Lundman, B. (2004). Oualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105-112.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun- andra upplagan*. Studentlitteratur AB, Lund
- Lundvall, S. & Meckbach, J. (2007). *Idrottsdidaktiska Utmaningar*, Förlag: Liber
- Lärohandledning, Dansens Hus (u.å)
Tillgänglig: <http://www.dansenshus.se/PageFiles/11382/L%C3%A4rohandledning%20Final.pdf>
- Schönström, K. (2010). *Tvåspråkighet hos döva skolelever, processbarhet i svenska och narrativ i struktur i svenska och svenskt teckenspråk*. Diss., Stockholms universitet.
- Skollagen, Svenskförfattarsamling (2010:800)
Tillgänglig: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/?bet=2010:800#K12
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*.
Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2575>
- Specialskoleförordningen, Svenskförfattarsamling (1995:401)
Tillgänglig: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Specialskoleforordning-19954_sfs-1995-401/
- Sverige Dövas Riksförbund. (2014).
Tillgänglig: <http://www.sdr.org/teckensprak/svenskt-teckensprak>
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk samhällsvetenskaplig forskning*.
Tillgänglig: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

14. Bilaga

14.1 Intervju och enkätfrågor

- Arbetar du med dans i idrott och hälsa?
- Hur arbetar du med dans i ämnet idrott och hälsa?
- Har bristen på hörsel påverkan på dansen i specialskolan?
- Hur påverkar ämnet dans i idrott och hälsa av elevernas dövhet och hörselskadad?
- Har musiken betydelse?
- Vad tror du är orsaken till att dansen inte har så stor plats i specialskolan?